

Відгук

офіційного опонента

**доктора педагогічних наук, професора Квас Олени Валеріївни
на дисертацію Козіброди Лариси Володимирівни
«Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми
потребами в умовах шкільного середовища (кінець XX – початок XXI ст.)»
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Актуальність теми виконаної роботи

Положення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, Закону України «Про освіту» та ін. визначають політику реконструювання інституту дитинства в Україні, ініціюють переосмислення методологічних засад з метою удосконалення соціально-педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, співзвучних з інтересами дитини тощо.

Головним показником соціального благополуччя будь-якої держави є її ставлення до дітей та найменш захищених верств населення. На жаль, в Україні дитяча статистика сьогодні є невтішною.

Як свідчать дані, станом на 1 січня 2020 року в інклюзивних класах навчається 19345 учнів із особливими освітніми потребами. Ця кількість у 7 разів перевищує дані п'ятирічної давнини. На початок 2020 року в Україні створено 13782 інклюзивні класи. Так, у 2019/2020 навчальному році 35% від загальної кількості закладів загальної середньої освіти організували інклюзивне навчання.

Кожна дитина з особливими освітніми потребами потребує особливої уваги і диференційованого підходу щодо форм організації освітнього процесу, що також свідчить про актуальність рецензованого дослідження.

Дисертантка підкреслює міждисциплінарність досліджуваної проблеми. І звертається до її різних аспектів та проявів, вдало поєднуючи тезу про аксіологічний вимір і законодавчий ракурс досліджуваної проблеми. Зважаючи на вищевикладене наголосимо, дисертаційне дослідження Л. В. Козіброди «Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища (кінець XX – початок XXI ст.)», є актуальним і своєчасним.

Дослідження виконане згідно плану науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» в межах теми «Теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004108).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертанткою здійснено комплексний аналіз розвитку теоретичних і методологічних засад соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища у період з кінця XX до початку XXI століття.

Визначено стратегічні орієнтири соціалізації в контексті організації освітнього процесу в умовах українського шкільного середовища, що охоплюють детермінанти (аксіологічну, організаційно-педагогічну, психолого-педагогічну, соціологічну) та моделі інклюзивної освіти (сегрегацію, інтеграцію-мейнстрімінг, інтеграцію-інклюзію).

Охарактеризовано сутність і зміст компетентності вчителя, шляхом аналізу ролі і функцій педагога в забезпеченні соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах й досліджено складові його готовності до роботи в умовах інклюзивної школи та висвітлено потенціал інноваційних методів (методу драматизації та казкотерапії) під час проектування культури шкільного середовища та розробки змістової характеристики навчання й виховання.

Нові факти, одержані здобувачем

Дисертаційна праця Л.В. Козіброди є комплексним дослідженням, у якому на міждисциплінарному рівні обґрунтовано теоретико-методологічні засади соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища протягом кінця XX – початку XXI століття:

- розкрито ключові аспекти соціалізації особистості з особливими освітніми потребами в теорії та практиці загальної шкільної освіти зарубіжних країн на основі вивчення міжнародних документів нормативного і рекомендаційного характеру та встановлення змісту, завдань й особливостей соціалізації, що спрямована на розвиток соціальних цінностей, вмінь і навичок комунікації, самообслуговування, вибору адекватних ситуації моделей поведінки, здійснення професійної орієнтації та професійного навчання;
- проаналізовано стратегії організації інклюзії (у звичайному класі, спеціальні; загальні; додаткова та альтернативна комунікація) й розкрито потенціал фізичної культури та фізичного виховання у соціалізації учнів з особливими освітніми потребами;
- визначено перспективи вдосконалення процесу соціалізації учнів з особливими освітніми потребами з урахуванням сучасних соціально-освітніх парадигм.

Окрім того у дослідженні Л.В. Козіброди удосконалено й розширено наукові уявлення щодо поняттєво-термінологічного апарату з проблеми соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища.

Подальшого розвитку набули наукові положення про соціалізацію особистості, а також теорії та практики соціалізації учнів з особливими освітніми потребами, що базується на врахуванні специфіки практичної роботи педагогів з учнями, які мають особливі освітні потреби та аналізі культури шкільного середовища крізь призму української освітньої політики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту дисертації, автореферату та публікацій Л.В. Козіброди є підставою для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених автором результатів. Вивчення джерельної бази (619 найменувань, з них 137 – іноземними мовами), здійснене здобувачкою, уможливили виокремлення обґрунтованих суперечностей, на розв'язання яких було спрямовано дослідження. Аналіз зазначених джерел дав змогу дисертантці об'ємно висвітлити сукупність аспектів досліджуваної проблеми, зокрема, розглянути зарубіжні здобутки щодо соціалізації та інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у середовище загальноосвітньої школи як джерела ідей для удосконалення сучасної вітчизняної практики у цій сфері, визначити ідеї міжнародної освітньої політики щодо забезпечення особам з особливими освітніми потребами доступу до загальної освіти, проаналізувати тенденції і перспективи соціалізації осіб з особливим освітніми потребами в загальноосвітніх закладах та продемонструвати особливості їх безпосереднього втілення в освітній практиці низки зарубіжних країн.

Викладений у вступі науковий апарат дає можливість цілісно уявити авторське бачення розв'язання досліджуваної проблеми, його алгоритм, інструментарій, способи інтерпретації отриманих результатів. Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування комплексу теоретичних й емпіричних методів наукового дослідження. Серед теоретичних найбільш продуктивними стали: аналіз (ретроспективний, порівняльний) філософської, психолого-педагогічної, методичної, нормативної літератури з теми дослідження, узагальнення, систематизація, порівняння та зіставлення різних наукових поглядів на досліджувану проблему; серед емпіричних – спостереження, рефлексія для вивчення і розкриття практичних аспектів соціалізації учнів з особливими освітніми потребами у середовищі загальноосвітньої школи.

Вибір методів дослідження обумовлено визначеною метою й адекватний завданням, які розв'язує Л.В. Козіброда.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами, здобутих дисертанткою на різних етапах дослідження, і загалом не викликають сумніву.

Дисертацію Л.В. Козіброди написано на належному науковому рівні. Здобувачка володіє теорією проблеми і методами її дослідження. Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній рисунки і табличні матеріали.

Зміст автореферату відображає зміст дисертації та досить ємко висвітлює суттєві її аспекти, основні положення та висновки. Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертантки у понад 20 науково-практичних конференціях, симпозіумах, читаннях різного рівня і представництва.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Значення одержаних результатів для педагогічної науки визначається, передусім тим, що наукові здобутки Л.В. Козіброди, зокрема теоретичні і практичні положення та висновки щодо концептуальних засад соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах середовища загальноосвітньої школи як комплексної соціально-педагогічної, теоретико-методологічної, науково-методичної проблеми складають теоретичну і методичну базу для подальших досліджень з проблеми навчально-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та професійної підготовки педагогічних кадрів до її здійснення. Вони можуть бути використані в освітній практиці українських шкіл та у навчальному процесі педагогічних навчальних закладів під час укладання конспектів лекцій, творення навчальних і науково-методичних посібників, довідників тощо. Слід зазначити, що результати дослідження Л.В. Козіброди знайшли широке впровадження у навчально-виховному процесі вищих закладів освіти України, зокрема в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

(довідка № 01/10-450 від 20.05.2020 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 від 24.06.2020 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 01-314/3 від 26.06.2020 р.), Національного університету «Львівська політехніка» (довідка № 67-01-1003 від 06.07.2020 р.), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-20-370 від 07.07.2020 р.), Львівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 74 Львівської міської ради (довідка № 252 від 29.10.2020 р.), Середньої загальноосвітньої школи № 41 м. Львів (довідка № 193 від 23.12.2020 р.), Ліцею № 45 Львівської міської ради (довідка № 7 від 11.01.2021 р.), Середньої загальноосвітньої школи № 68 м. Львів (довідка № 08 від 11.01.2021 р.), Комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (довідка № 6 від 12.01.2021 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Теоретичні положення, висновки можуть застосовуватися у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів освіти, у закладах післядипломної педагогічної освіти. Окрім того отримані у процесі дослідження дані, фактологічні матеріали, узагальнені й систематизовані положення і висновки можуть бути використані при підготовці праць теоретико-методологічного характеру, розробці методичних рекомендацій, у процесі розроблення нормативних документів, створенні науково-методичного супроводу, написання навчальних і навчально-методичних посібників, довідників з історії педагогіки, теорії виховання, корекційної педагогіки, тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою забезпечуються структурою роботи, яка відображає концептосферу поглядів дослідниці. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

Складний, інтегративний характер предмету дослідження обумовили особливості розроблення його теоретико-методологічних засад, які у дисертації Л.В. Козіброди визначено на рівні філософської методології, рівні загальнонаукової методології та на конкретно науковому рівні й представлено у вступі та першому розділі «Соціалізація особистості з особливими освітніми потребами як науково-педагогічна проблема (кінець XX – початок XXI ст.)». У розділі представлено історіографію дослідження, проведено аналіз його поняттєво-категоріального апарату, охарактеризовано методологічні основи, найбільш репрезентативних теорій соціалізації особистості кінця XX – початку XXI ст., що сприяє усебічному висвітленню предмета дослідження. Людмила Володимирівна демонструє належну структурованість наукового мислення. Відповідно до логіки аналітико-пошукової роботи, уточнює сутність базових понять дослідження і робить висновок, що з соціально-психолого-педагогічної точки зору соціалізація це процес, що охоплює ступені (дошкільний, активне пізнання, завершальний), має певні стадії (первинна, вторинна), складається з конкретних типів (стихійна, відносно спрямована, спеціально-контрольована), передбачає сукупність соціально-психологічних механізмів (імпринтинг, наслідування, ідентифікація, рефлексія, інтеріоризація, екстеріоризація) та чинників (вроджених механізмів, соціальних умов, свідомого, спрямованого навчання, освіти і виховання), включає основні стадії (дотрудова, трудова, післятрудова), складається з моделей (стихійна, позашкільна, традиційна, селекційна, гуманістична), має перелік конкретних видів (ейкуменна, мезосоціалізація, економізація, політизація, етнокультурна соціалізація) й охоплює сукупність факторів (мегафактори, макрофактори, мезофактори, мікрофактори). Проаналізовано нормативно-правові документи міжнародного й національного рівнів, які пов'язані із проєкцією на особистість дитини з особливими освітніми потребами.

Авторкою представлено сутність поняття «дитина з особливими освітніми потребами», як базової категорії, що здійснювалося на основі аналізу філософських, психолого-педагогічних та нормативних джерел. Зазначено, що

термін «особи з особливими освітніми потребами» застосовується до тих дітей, організація освітнього процесу яких потребує додаткових ресурсів. З психолого-педагогічної точки зору це поняття включає широку категорію дітей, а саме: обдарований дітей, дітей з порушенням психічного та фізичного розвитку, дітей з інвалідністю, різних соціально вразливих груп (безпритульних, сиріт). Отже робота містить докладний екскурс у теорію проблеми, що цілком відповідає завданням дослідження такого рівня.

Позитивне враження справляє другий розділ «Соціалізація особистості з особливими освітніми потребами у практиці загальної середньої освіти зарубіжних країн», в якому розкрито ідеї міжнародної освітньої політики щодо забезпечення особам з особливими освітніми потребами доступу до загальної освіти, проаналізовано тенденції і перспективи соціалізації осіб з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах та продемонстровано особливості їх безпосереднього втілення в освітній практиці низки зарубіжних країн. Окрему увагу дослідниця приділяє вартим запозичення у вітчизняну систему інклюзивної освіти ідеям зарубіжного досвіду у сфері соціалізації, як: забезпечення необхідною психолого-педагогічною, корекційно-реабілітаційною, інформаційною, соціальною та технічною підтримкою; використання загальноосвітніми закладами кадрових, матеріально-технічних, навчально-методичних та інших ресурсів закладів спеціальної освіти; впровадження гнучких альтернативних форм навчання дітей на основі поєднання різних варіантів здобуття освіти в інклюзивних та спеціальних класах загальноосвітніх шкіл і/або спеціальних школах; визначення в індивідуальних програмах розвитку дитини завдань щодо соціалізації даної категорії учнів; максимальне включення усіх дітей у спільні види діяльності, використовуючи для цього потенціал позаурочних заходів.

У третьому розділі «Методологічні орієнтири соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітньої школи» дисертантка висвітлює методологічні аспекти соціалізації учнів з особливими освітніми потребами у процесі навчання в загальноосвітній школі. Дослідниця

не безпідставно акцентує увагу на сучасні моделі та форми розвитку системи забезпечення соціалізації у процесі навчання учнів з особливими освітніми потребами, що базуються на таких критеріях, як: рівень інтегрованості дітей з особливими освітніми потребами в учнівський колектив, їхня кількість у звичайному класі, часові параметри перебування в освітньому середовищі. Ми поділяємо точку зору дисертантки щодо доцільності поглибленого розгляду питання посилення педагогічного аспекту корекційного впливу на основі врахування єдності біологічних, фізичних, психологічних і соціальних властивостей особистості дитини для теорії та практики занять з дітьми з особливими освітніми потребами. Усе це складає основу для ефективної організації фізичного виховання під час інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

У четвертому розділі «Культура шкільного середовища та компетентність вчителя у роботі з учнями з особливими потребами» дослідниця розкриває особливості культури шкільного середовища та компетентності вчителя у роботі з учнями з особливими освітніми потребами. Доцільним кроком дисертантки вважаємо висвітлення поняття «культура шкільного середовища», що є багатогранною і різновекторною системою, яка включає у себе ідеї, вартості, сенси, символи, традиції, норми. Як доводить авторка – основним ідентифікатором сучасної школи є її статут. Саме він визначає правове поле діяльності школи незалежно від її юрисдикції (державної, приватної, територіальної і т.д.). Охарактеризовано педагогічну комунікацію вчителя з учнями, вчителя з батьками, й вчителя з учнями які мають особливі освітні потреби. Нам імponує твердження дисертантки про те, що зважаючи на важливість цінностей, принципів, переконань та ставлення педагогів до інклюзії важливим завданням національного рівня є їх оцінка перед впровадженням практики. Вивчення досвіду вчителів-практиків інклюзивної освіти є важливим для формування позитивного ставлення вчителів, у яких відсутній такий досвід. Ми поділяємо точку зору дисертантки, що одним з найскладніших завдань успішної інтеграції учнів з особливими освітніми

1. Зміст дисертації ще більше збагатився, якби її авторка ширше висвітлювала такий аспект цієї багатовимірної проблеми, як роль і значення підготовки педагогів та співпраці педагогів з батьками щодо соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища.

2. Дисертантка стверджує, що з психолого-педагогічної перспективи термін «особи з особливими освітніми потребами» охоплює широку категорію дітей, зокрема, і обдарованих дітей. (ст. 80 дисертації та ст. 13 автореферату). Було б доцільно представити в дисертації інформацію щодо можливостей та перспектив вдосконалення процесу соціалізації дітей з такими особливими освітніми потребами, зокрема, у параграфі 5.3 «Перспективи вдосконалення процесу соціалізації учнів з особливими освітніми потребами у площині нових соціально-освітніх парадигм».

3. Доцільно було б чіткіше окреслити серед аспектів проблеми соціалізації учнів з особливими освітніми потребами аналіз підходів до проблеми соціалізації дітей у різні вікові періоди розвитку під час навчання у школі. Однак це може стати предметом подальших наукових пошуків.

4. У параграфі 3.4 «Потенціал фізичної культури та фізичного виховання у соціалізації учнів з особливими освітніми потребами», для кращого сприйняття роботи, було б доречним представити інформацію щодо відображення відмінностей у вихованні дівчат та хлопців.

5. Опис зарубіжного досвіду на основі аналізу широкої джерельної бази соціалізації учнів з особливими освітніми потребами засвідчує про використання потенціалу позаурочних заходів (с. 190, с. 198-199). На нашу думку, доцільно було б більш чіткіше окреслити практичну цінність зазначеного зарубіжного досвіду у сфері соціалізації осіб з особливими освітніми потребами для впровадження в українську соціально-освітню політику.

6. Позитивним моментом є той факт, що дисертантка для повноти дослідження у таблицях 1.1, 1.2 представила погляди педагогів та соціальних педагогів на сутність і зміст соціалізації, що задекларовані у фундаментальних

наукових виданнях (посібниках та підручниках). Вважаємо, що ці таблиці варто перенести у додатки.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

Повнота викладання результатів в опублікованих працях

Основні положення дисертації Л.В. Козіброди достатньо повно висвітлені у 45 публікаціях, з-поміж яких: 1 монографія, 1 навчальний посібник, 8 статей у виданнях, що індексуються наукометричними базами даних (з них 2 у виданнях, що включені до Scopus, 2 – у Web of Science, 4 – у виданнях, що водночас належать до переліку наукових фахових видань України), 15 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному виданні іншої держави, 5 праць апробаційного характеру, 1 навчальна програма (рекомендована МОН України), 13 праць, що додатково відображають результати дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно викладено в означених друкованих працях. Структура і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації Л.В. Козіброди.

Висновок

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Лариси Володимирівни Козіброди «Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища (кінець XX – початок XXI ст.)» є завершеним, фундаментальним, самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливої проблеми. Враховуючи актуальність, новизну, значущість результатів дослідження для педагогічної науки й практики, дисертація Л.В. Козіброди «Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища (кінець XX –

потребами є їх співучасть в освітньому середовищі школи з учнями, які не мають відхилень в умовах закладу загальної освіти.

У п'ятому розділі «Інноваційні форми і методи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища» дисертанткою висвітлено новітні методи соціалізації цієї категорії дітей та представлено перспективи. Окрему увагу дослідниця акцентує на необхідності пристосування змісту, форм і методів навчання для учнів з особливими потребами, як імператив для всіх предметів шкільної програми. Школи, у яких навчаються учні з особливими освітніми потребами мають мати статус «Школа доброзичлива для учнів з особливими освітніми потребами».

Особливо цінним, на наш погляд, є практичне значення результатів дослідження, яке полягає у створенні і впровадженні авторської навчальної програми «Фізичне виховання» для учнів 1–4 класів з розладами аутистичного спектра (Рекомендовано науково-методичною комісією зі спеціальної педагогіки Науково-методичною радою МОН України (Протокол №6 від 13.11.2020 р.). Окрім того матеріали дослідження можуть знайти подальше застосування під час вивчення актуальних питань проблем соціалізації дітей і молоді, соціальної інтеграції та адаптації осіб з особливими потребами, інтеграційних та інклюзивних тенденцій в українській освіті та професійної підготовки педагогів до роботи у сучасних умовах, при проведенні педагогічної практики, написанні навчальних і навчально-методичних посібників, довідників з історії опікунської педагогіки та теорії виховання та ін.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення. Логічну структурованість роботи забезпечують висновки та узагальнення, а також унаочнюють таблиці.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, слід назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

початок ХХІ ст.)» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. щодо докторських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор – Козіброда Лариса Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Квас О.В.

Підпис Квас О.В. підтверджую

Вчений секретар

доц. Грабовецька О.С.